

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПРОТИДІЇ ПАНДЕМІЯМ

THE ROLE OF INTERNATIONAL LAW AND INTERNATIONAL INSTITUTIONS IN COUNTERING PANDEMICS

Тильчик В.В., д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи
Київський університет інтелектуальної власності та права

Тильчик О.В. д.ю.н., професор,
професор кафедри адміністративного права, процесу та митної безпеки
Державний податковий університет
заслужений професор
Університет Барселони

Стаття присвячена дослідженню ролі міжнародного права та міжнародних інституцій у протидії пандеміям. Підкреслено, що така роль є багатогранною і охоплює аспекти координації дій, захисту прав людини та економічної стабільності. Встановлено, що ефективна боротьба з пандеміями вимагає комплексного підходу, який враховує юридичні, соціальні та економічні чинники. З огляду на швидкість поширення хвороб і їхній вплив на всі сфери життя, міжнародне право має залишатися гнучким і адаптивним, і міжнародні інституції дієвими і швидкими у прийнятті рішень, щоб відповідати на нові виклики і забезпечувати глобальну безпеку.

Вказано, що ключову роль у протидії пандеміям відіграють міжнародні організації та міжурядові структури, які виконують важливу роль у координації глобальних зусиль щодо запобігання та реагування на пандемії. Їх мандати та повноваження визначаються міжнародними договорами та угодами, що створює правову основу для співпраці між державами. Центральне місце серед них займає Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), що діє під егідою Організації Об'єднаних Націй.

Підкреслено, що пандемія COVID-19, суттєво вплинула на глобальне суспільство, змусивши уряди, організації та науковців переосмислити підходи до охорони здоров'я та безпеки усього світу. Зроблено висновок, що незважаючи на значний прогрес у розвитку міжнародного права у сфері охорони здоров'я, існує низка викликів, які потребують вирішення. З-поміж них виділено такі як: недостатня імплементація міжнародних норм на національному рівні, обмеженість фінансових ресурсів для реалізації глобальних ініціатив та політичні розбіжності між державами. Ці чинники можуть суттєво обмежити ефективність міжнародних зусиль у боротьбі з пандеміями. Однак, можна стверджувати, що міжнародне право є невід'ємною частиною глобальної стратегії протидії пандеміям. Воно не лише встановлює правові рамки для співпраці між державами, але й сприяє захисту прав людини та забезпеченню доступу до медичних ресурсів. Проте для досягнення максимального ефекту необхідно продовжувати роботу над удосконаленням існуючих механізмів і подоланням існуючих бар'єрів. Тільки шляхом спільних зусиль міжнародного співтовариства можна забезпечити ефективний захист від загроз пандемій у майбутньому.

Ключові слова: пандемія, інфекційні хвороби, ООН, ВООЗ, міжнародне право, права людини, охорона здоров'я, карантинні заходи.

The article is devoted to the study of the role of international law and international institutions in combating pandemics. It is emphasized that such a role is multifaceted and covers aspects of coordination of actions, protection of human rights and economic stability. It is established that the effective fight against pandemics requires an integrated approach that takes into account legal, social and economic factors. Given the speed of the spread of diseases and their impact on all spheres of life, international law must remain flexible and adaptive, and international institutions must be effective and quick in making decisions in order to respond to new challenges and ensure global security. It is indicated that a key role in combating pandemics is played by international organizations and intergovernmental structures, which play an important role in coordinating global efforts to prevent and respond to pandemics. Their mandates and powers are determined by international treaties and agreements, which creates a legal basis for cooperation between states. The World Health Organization (WHO), which operates under the auspices of the United Nations, occupies a central place among them.

It is emphasized that the COVID-19 pandemic has significantly affected global society, forcing governments, organizations and scientists to rethink approaches to health and security around the world. It is concluded that despite significant progress in the development of international law in the field of health, there are a number of challenges that need to be addressed. Among them, the following are highlighted: insufficient implementation of international norms at the national level, limited financial resources for the implementation of global initiatives and political disagreements between states. These factors can significantly limit the effectiveness of international efforts in the fight against pandemics. However, it can be argued that international law is an integral part of the global strategy to combat pandemics. It not only establishes a legal framework for cooperation between states, but also contributes to the protection of human rights and ensuring access to medical resources. However, to achieve maximum effect, it is necessary to continue working on improving existing mechanisms and overcoming existing barriers. Only through joint efforts of the international community can effective protection against the threat of pandemics in the future be ensured.

Key words: pandemic, infectious diseases, UN, WHO, international law, human rights, health protection, quarantine measures.

Постановка проблеми. З початку XXI століття світова спільнота зіткнулася з численними викликами, серед яких пандемії відіграють одну з ключових ролей. Віруси, які перетинають державні кордони, не визнають політичних чи економічних меж, ставлять під загрозу життя мільйонів людей та стабільність глобальних систем охорони здоров'я. Пандемії, такі як COVID-19, суттєво вплинули на глобальне суспільство, змусивши уряди, організації та науковців переосмислити підходи до охорони здоров'я та безпеки. У цьому контексті міжнародне право та діяльність міжнародних інституцій виступають як важливий інструмент у протидії пандеміям, забезпечуючи координацію зусиль на глобальному рівні та встановлюючи правові рамки для ефективної відповіді на ці загрози.

Стан дослідження проблеми. Питання запобігання пандеміям загалом, та COVID-19, зокрема, були предметом дослідження багатьох вчених з різних галузей знань. З-поміж них варто назвати публікації, М. Бучина, О. Губара, І. Жаровської, Я. Жуковської, О. Іванова, Н. Коломоєць, О. Мисливої, Т. Сироїд, В. Степаненка, І. Шопіної та ін., які охоплюють протидію коронавірусній інфекції у міжнародному, глобальному аспекті.

Ця стаття присвячена аналізу ролі міжнародного права та діяльності міжнародних інституцій в контексті протидії пандеміям, дослідженню існуючих правових механізмів та їх ефективності, а також обговоренню можливих шляхів реформування для підвищення рівня готовності до майбутніх глобальних загроз.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося так, що міжнародне право в сфері охорони здоров'я розвивалося поступово, реагуючи на конкретні епідемічні загрози. Від прийняття Міжнародних санітарних правил у 1951 році до їх перегляду у 2005 році, міжнародне співтовариство прагнуло створити систему, яка б дозволила швидко та ефективно реагувати на нові виклики. Проте, пандемія COVID-19 виявила численні недоліки існуючих механізмів, підкресливши необхідність подальшого вдосконалення міжнародно-правових норм та процедур.

У цьому контексті важливо розглянути роль ключових міжнародних організацій, таких як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), ООН та інші міжурядові структури, які відіграють центральну роль у координації глобальних зусиль щодо запобігання та реагування на пандемії. Їх мандати та повноваження визначаються міжнародними договорами та угодами, що створює правову основу для співпраці між державами.

Безсумнівно, що ООН, як організація, однією з цілей якої є бути центром для погодження дій націй в досягненні загальної мети «підтримання міжнародного миру і безпеки...» [1], є однією з ключових інституцій міжнародного рівня, зокрема і в аспекті охорони здоров'я та запобігання викликів, пов'язаних з виникненням та розповсюдженням інфекційних хвороб. Важливою є роль ООН і в запобіганні пандемії COVID-19.

На думку Т. Л. Сиройд, з початку пандемії ООН реалізує стратегію реагування, що включає три основні компоненти. Перший компонент передбачає впровадження масштабних, скоординованих і комплексних заходів у сфері охорони здоров'я під керівництвом ВООЗ відповідно до Стратегічного плану забезпечення готовності та реагування. У рамках цих заходів ООН сприяла прискоренню розробки та виробництва вакцин, діагностичних засобів і методів лікування COVID-19, доступних для всіх. Також здійснюється міжнародна координація та оперативна підтримка на глобальному, регіональному й національному рівнях, а також розширення масштабів національних заходів готовності та реагування.

Другий компонент спрямований на подолання соціально-економічних і гуманітарних наслідків кризи, а також її впливу на права людини. Основні зусилля зосереджені на забезпеченні життєво необхідних послуг, підтримці домогосподарств, підприємств і виробничих ланцюгів, а також зміцненні інститутів і державних послуг із дотриманням прав людини. У рамках цих заходів реалізується Глобальний план гуманітарного реагування, який координується Управлінням з координації гуманітарних питань спільно з партнерами МПК, включаючи ключові агенції ООН та інші міжнародні організації. У 2020 році було розроблено Рамкову програму ООН для термінових соціально-економічних заходів у відповідь на COVID-19, яка передбачає принципи спільної відповідальності та глобальної солідарності.

Третій компонент стосується процедур відновлення після кризи, спрямованих на побудову стійкішого суспільства. Цей етап відкриває можливості для вирішення проблем, пов'язаних із кліматичною кризою, соціального нерівності, ізоляцією, недоліками систем соціального захисту та іншими проявами несправедливості [2, с. 77-78].

Ключову роль у забезпеченні глобальної координації заходів із протидії пандеміям відіграє Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Ця міжнародна структура була офіційно заснована 7 квітня 1948 року, коли набув чинності її Статут. Відтоді ВООЗ функціонує як спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, метою якої є забезпечення найвищого можливого рівня здоров'я для всіх народів світу [3].

Статут ВООЗ визначає основні принципи діяльності організації, зокрема, сприяння міжнародному співробітництву у сфері охорони здоров'я, розробку стандартів

для боротьби з інфекційними захворюваннями та координацію глобальних зусиль у відповідь на надзвичайні ситуації в галузі охорони здоров'я. У контексті пандемії ВООЗ виконує функції аналізу епідеміологічної ситуації, надання рекомендацій державам-членам і координації розробки вакцин та інших засобів боротьби із захворюваннями.

Заснування ВООЗ стало важливим кроком у створенні міжнародної правової бази для забезпечення глобального здоров'я. Статут організації закріплює принципи рівності доступу до медичних послуг і підкреслює важливість колективної відповідальності за подолання загроз, які можуть впливати на здоров'я населення планети [4].

Отже, діяльність ВООЗ є невід'ємною складовою міжнародного права у сфері охорони здоров'я, а її роль у боротьбі з пандеміями залишається фундаментальною для забезпечення стабільності та безпеки в умовах сучасного світу.

Основним і історичним завданням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) є забезпечення міжнародного контролю за поширенням хвороб на глобальному рівні. Згідно зі Статтями 21 (а) та 22 Статуту ВООЗ, Асамблея охорони здоров'я має повноваження ухвалювати правила, спрямовані на запобігання міжнародному поширенню хвороб. Після прийняття таких правил вони стають обов'язковими для всіх держав-членів ВООЗ, якщо ті не заявили про відмову від їх дотримання у встановлений термін і порядку. Міжнародні правила охорони здоров'я (МПОЗ), які замінили Міжнародні санітарні правила 1951 року, були прийняті у 1969 році. Спочатку вони охоплювали шість «карантинних хвороб», однак у 1973 та 1981 роках до них було внесено зміни, які скоротили перелік карантинних хвороб до трьох (жовта лихоманка, чума та холера) у зв'язку з глобальною ліквідацією натуральної віспи [5, с. 1].

У зв'язку зі зростанням обсягів міжнародних поїздок і торгівлі, а також появою нових загроз для громадського здоров'я, Сорок восьма сесія Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я у 1995 році ініціювала перегляд МПОЗ 1969 року. У резолюції WHA48.7 було доручено Генеральному директору ВООЗ організувати цей процес із залученням широкого кола учасників, включаючи держави-члени та міжнародні організації. Після консультацій та підготовчої роботи, зокрема у відповідь на глобальну надзвичайну ситуацію, спричинену важким гострим респіраторним синдромом, Асамблея охорони здоров'я у 2003 році створила міжурядову робочу групу для розгляду проекту оновлених Правил. Міжнародні правила охорони здоров'я (2005 р.) були прийняті П'ятдесят восьмою сесією Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я 23 травня 2005 року та набули чинності 15 червня 2007 року [5, с. 1].

Міжнародні заходи та зусилля різних інституцій можуть бути проілюстровані на прикладі українських реалій. Як зазначає І. П. Шевель, українське суспільство зіткнулося з численними глобальними викликами у період пандемії COVID-19. У відповідь на ці виклики органи державної влади впровадили комплекс карантинних заходів, що включали обов'язкове носіння захисних масок, використання дезінфекційних засобів, а також дотримання соціальної дистанції.

Важливим аспектом протидії пандемії стало забезпечення належного розуміння ситуації серед населення та ефективна координація дій держави з міжнародними партнерами. Зокрема, державні органи України активно співпрацювали з дипломатичними представництвами, акредитованими на території країни, з метою організації постачання гуманітарних вантажів, а також отримання професійної медичної та гуманітарної допомоги.

Ця діяльність свідчить про значущість міжнародної взаємодії у подоланні глобальних кризових явищ, а також про важливість правового регулювання таких процесів на

національному та міжнародному рівнях для забезпечення ефективного реагування на надзвичайні ситуації [6, с. 84].

Натомість, як зазначає Я. М. Жукорська, пандемія коронавірусу продемонструвала, що пріоритетом для будь-якої держави є насамперед захист національних інтересів, а не спільних. У контексті забезпечення національної безпеки та інтересів міжнародне право та механізми міжнародного співробітництва фактично були відсунуті на другий план. Міжнародні організації, такі як ООН та ВООЗ, виявилися недостатньо ефективними, гнучкими та оперативними для адекватного реагування на сучасні глобальні виклики. Проте дослідниця наголошує, що система ООН залишається базовою основою універсального міжнародного правопорядку, створеного після завершення Другої світової війни з метою запобігання масштабним конфліктам і сприяння міжнародній співпраці. Хоча пандемія і висвітлює численні проблеми й недоліки у функціонуванні та ефективності цієї системи [7, с. 444].

У сучасному міжнародному праві та дипломатії дедалі частіше піднімається питання ефективності функціонування глобальних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН), «Велика сімка» (G-7) та «Велика двадцятка» (G-20), у контексті вирішення світових криз. На думку дослідників М. А. Бучина та А. Є. Ковальчука, міжнародна спільнота почала усвідомлювати обмеженість можливостей цих інституцій щодо забезпечення ефективного регулювання глобальних проблем. Ця тенденція спричинила зміну підходів до міжнародної співпраці. Зокрема, країни дедалі частіше надають перевагу двостороннім відносинам, які дозволяють швидше реагувати на актуальні виклики, ніж участь у багатосторонніх механізмах. Такий підхід обумовлений необхідністю оперативного прийняття рішень та уникнення бюрократичних затримок, що часто супроводжують діяльність великих міжнародних організацій [8, с. 38].

Крім того, у зв'язку зі змінами у глобальному середовищі, зокрема пандемією COVID-19, значно трансформувалися формати дипломатичних контактів. Одним із ключових нововведень стала віртуальна дипломатія, яка дозволила забезпечити безперервність діалогу між політичними лідерами навіть у періоди жорсткого карантину. Використання цифрових технологій у дипломатичній практиці не лише розширило можливості комунікації, але й сприяло зниженню витрат на організацію зустрічей та конференцій. Віртуальна дипломатія, однак, ставить перед міжнародним правом нові виклики. Зокрема, виникають питання щодо дотримання конфіденційності переговорів, захисту інформації та забезпечення автентичності документів, які обговорюються чи підписуються в онлайн-форматі. Тому актуалізується необхідність розробки нових міжнародно-правових норм, які б регулювали ці аспекти. Отже, сучасні реалії вимагають переосмислення підходів до міжнародної співпраці та адаптації існуючих механізмів до умов глобалізованого світу. Ефективність міжнародних організацій повинна бути підвищена через реформування їхніх структур і процедур. Водночас розвиток двосторонніх відносин та віртуальної дипломатії створює перспективи для більш гнучкого і оперативного вирішення глобальних проблем [8, с. 38].

Крім того, пандемії ставлять перед юристами нові виклики у сфері прав людини, оскільки заходи протидії можуть впливати на основоположні права та свободи. Забезпечення балансу між необхідністю захисту здоров'я населення та дотриманням прав людини є однією з найважливіших завдань сучасного міжнародного права.

У період пандемії COVID-19 баланс між громадянськими правами та епідемічною безпекою значно змістився на користь останньої у багатьох країнах світу. У праці «Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки» під науковою редакцією В. П. Степаненка наведено результати глобального опитування, проведеного

Gallup International Association у березні 2020 року. Згідно з цими даними, три чверті респондентів висловили готовність обмежити певні власні свободи задля припинення поширення коронавірусу. У контексті нових соціальних цінностей пандемічної епохи центральне місце посів оксиморон «цінності несвободи», що викликає роздратування та несприйняття серед різних верств населення, зокрема через побоювання щодо можливого продовження таких обмежень після завершення пандемії [9, с. 40].

Пандемія COVID-19 спричинила трансформацію міжнародної політики та комунікації у сфері глобальної охорони здоров'я. Відбувається впровадження нових підходів до обмежувальних заходів, що включають концепції карантину та паспортів вакцинації. Формуються нові напрями, такі як «медична дипломатія» та «дипломатія здоров'я», які інтегруються в дискурс глобальної безпеки. Система міжнародної охорони здоров'я набула глобального масштабу, а вакцинація стала фундаментом суспільного здоров'я та важливим суспільним благом [9, с. 41].

У контексті протидії поширенню коронавірусної інфекції особливу увагу також варто приділити питанням, що стосуються інформаційної безпеки, а також забезпечення пріоритету прав людини на захист конфіденційної інформації [10, с. 161-166]. Ці аспекти набувають особливого значення у зв'язку з активним використанням цифрових технологій для моніторингу, збору та аналізу даних про стан здоров'я громадян, а також їхню соціальну активність.

Висновки. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що у сучасному світі пандемії становлять серйозну загрозу для глобальної безпеки та стабільності. В умовах глобалізації та взаємозалежності держав, ефективна протидія пандеміям потребує скоординованих зусиль на міжнародному рівні. Міжнародне право відіграє ключову роль у формуванні правових рамок для таких зусиль, забезпечуючи механізми співпраці, обміну інформацією та координації дій між країнами.

Перш за все, міжнародне право встановлює основи для забезпечення права людини на здоров'я. Це право закріплене у численних міжнародних договорах, таких як Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Воно вимагає від держав вжиття всіх необхідних заходів для запобігання, лікування та контролю над епідемічними захворюваннями. Отже, міжнародні правові норми стимулюють держави до активної участі у глобальних зусиллях з протидії пандеміям.

По-друге, міжнародне право регулює питання обміну інформацією та технологіями між країнами. Наприклад, Міжнародні медико-санітарні правила (ММСП) 2005 року зобов'язують держави повідомляти Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) про спалахи інфекційних захворювань. Це дозволяє швидко ідентифікувати ризики та вжити відповідних заходів для їх нейтралізації. Крім того, міжнародні угоди сприяють передачі технологій і знань, що є критично важливим для розробки вакцин і лікувальних засобів.

Третій аспект стосується регулювання міжнародного співробітництва у сфері досліджень і розробок. Міжнародне право заохочує створення спільних наукових проектів і платформ для обміну даними, що сприяє прискоренню процесу розробки нових медичних рішень. Важливо зазначити, що такі механізми повинні враховувати питання інтелектуальної власності, забезпечуючи справедливий доступ до результатів досліджень для всіх країн.

Однак, незважаючи на значний прогрес у розвитку міжнародного права у сфері охорони здоров'я, існує ряд викликів, які потребують вирішення. Серед них можна виділити недостатню імплементацію міжнародних норм на національному рівні, обмеженість фінансових ресурсів для реалізації глобальних ініціатив та політичні розбіж-

ності між державами. Ці фактори можуть суттєво обмежити ефективність міжнародних зусиль у боротьбі з пандеміями.

Натомість, можна стверджувати, що міжнародне право є невід'ємною частиною глобальної стратегії протидії пандеміям. Воно не лише встановлює правові рамки для співпраці між державами, але й сприяє захисту прав

людини та забезпеченню доступу до медичних ресурсів. Проте для досягнення максимального ефекту необхідно продовжувати роботу над удосконаленням існуючих механізмів і подоланням існуючих бар'єрів. Тільки шляхом спільних зусиль міжнародного співтовариства можна забезпечити ефективний захист від загроз пандемій у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U>
2. Сироїд Т. Л. Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії пандемії COVID-19. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 2 (46). С. 77–83.
3. Всесвітня Організація Охорони Здоров'я. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8_%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F
4. Статут № 995_599 від 22.07.1946 Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140927___140927
5. Міжнародні правила охорони здоров'я (2005). [друге видання]. Авторство оригіналу належить Всесвітній організації охорони здоров'я. Перек. укр. мовою здійснено фахівцями громадської організації «Центр імплементації Міжнародних медико-санітарних правил в Україні». Ред. кол.: Парусов А. В., Черкаський О. О., Савченко К. М., Журавель В. В., Корнієнко М. М., Кондратьєв А. Ю. Центр імплементації міжнародних медико-санітарних правил в Україні. 2016. 79 с., с. 1. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/43883/9789663836911-ukr.pdf?sequence>
6. Шевель І. П. Дипломатія під час пандемії COVID-19: її роль та наслідки к сфері дипломатії та міжнародних відносин. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 6. С. 82–89.
7. Жукорська Я. М. Пандемія COVID-19 та її можливі наслідки для системи ООН. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 444–447.
8. Бучин М. А., Ковальчук А. Є. Особливості та основні наслідки впливу пандемії COVID-19 на світову та національну політику. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Вип. 3(55). С. 36–41.
9. Пандемія COVID-19 в Україні: соціальні наслідки / за наук. ред. В. П. Степаненка. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2021. 406 с.
10. Бортник Н. П., Мариняк Н. М. Пріоритет захисту прав і свобод людини і громадянина в контексті інформаційної безпеки. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 33. С. 161–166. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/633>